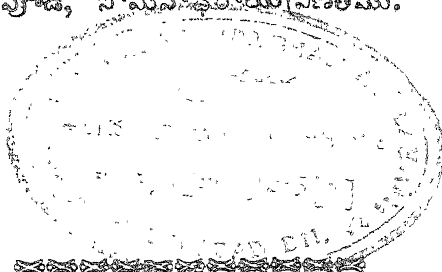

రమణీయ రామాయణము.

ఆదిపూడి, సోమనాథరాయప్రణీతము.

మొదటి కూర్పు 600 ప్రతులు.

లక్ష్మీ ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము.

గద్వాల.

1930

విన్నపము.

ఏమహానుభావుల చరిత్రను మనమనుసరించినయెడల సంసారసముద్రమునుండి తరింపగలమో యట్టివారికి నవతారపురుషులని పేరు. హిందువులకు శ్రీరామచంద్రుడు అవతారపురుషులలో ముఖ్యుడు. శ్రీరాముడు మన జాతిజీవితమునందంతటను దాండవమాడుచున్నాడు. సుఖములో శ్రీరాముడు దుఃఖములో శ్రీరాముడు ఆటలలో శ్రీరాముడు పాటలలో శ్రీరాముడు స్త్రీలలో శ్రీరాముడు పురుషులలో శ్రీరాముడు తందానపాటలలో శ్రీరాముడు త్యాగరాజకృతులలో శ్రీరాముడు. ఇంతటిమహిమైననామము ఇంతవ్యాపమైననామము ఇంతటిమధురమైననామము మరియొకటిలేదు. శ్రీరామచరితమును నైనదెంతమైనను వర్ణింపకుండు కవియే మనలోలేడు. ఇంతటిమనోహరమైన చరిత్రలో గొన్ని యసంభవములును గొన్ని కంటకములునుండుట గొప్పలోపమని తలంచి నాకు నసంభవములనియు కంటకములనియు దోచినవానిని సవరించి యందరికిని బూర్ణాపర్యకముగ నుండవలయునను సదుద్దేశముతో శ్రీరామచరిత్రను హరికథారూపముగవ్రాసి కోరినవారికెల్ల మనఃపూర్వకముగ వినిపించుచుంటిని. ఈనాప్రదర్శనమును జూచువారికి నెంతో మనోహరముగానుండినను, నాశరీరమునకు బుద్ధికిని నపరిమితమైనకష్టము కలుగుచుండెను. ప్రస్తుతపు నాశరీరదౌర్బల్యమును గురుతించిన నా మిత్రులలో బలువురు దీనిని గ్రంథరూపముగ సచ్చిత్రింపవలయునని కోరుచువచ్చిరి. నాయార్థికస్థితి పనికిప్రతికూలముగా నుండెను. ఇట్టిస్థితిలో నేను హైదరాబాదునకు వచ్చుటతటస్థిం

చెను. అప్పుడు నామిత్రులగు శ్రీ యస్, శ్యామరావుగారిమూలమున నేను దోమకొండ సంస్థానాధీశులగు శ్రీరాజా సోమేశ్వరరావు బహద్దర్ గారిని దర్శించి నా యీ రమణీయరామాయణమును గొంతచదివి వినిపించి దీనిని శ్రీవారికి నంకితమీయఁదలంచితినని ప్రస్తావించితిని. శ్రీవారు సంతసించి సమ్మతించి నన్నుఁదగినట్లుసత్కరించి తామీగ్రంథమును గద్వాలలో ముద్రించి 400 ప్రతులు నాకుదయచేయించునట్లును రెండవ కూర్పునుండి దీనిముద్రణాధికారము నాకేయుండుననియు సెలవిచ్చి నన్నెంతయో యాదరించిరి. నాగ్రంథము నెలుతురుకుజూడఁగలిగెనుగదాయని యెంతయో సంతసించి శ్రీ రాజా గారికి నాకృతజ్ఞతాపూర్వక వందనముల సమర్పించితిని.

శ్రీ రాజా గారికిని వారికుటుంబమునకును బరమేశ్వరుఁడు సమస్తశుభములను బ్రసాదించునుగాక. ఆంధ్రులందఱు దీనిని దగినట్లాదరింతురుగాత.

ఆసపూడి, సోమశేఖరరావు.

15—3—1930

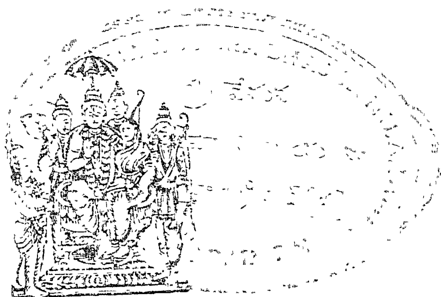

అంకితము.

సీ॥ శ్రీపెండ్లకులమను ♦ క్షీరవారాశిలోఁ
జన్మించి వర్ధిల్లు ♦ చంద్రనీకు
దోమకొండకు మహా ♦ సీమ గద్వాలకు
నూఁతగానొప్పెడు ♦ నేతనీకు
విద్వాంసులనుమతి ♦ విమలవర్తనులను
మన్నించుచుండెడు ♦ మాన్యనీకు
వివిధభాషలయందు ♦ విజ్ఞానమునుగల్గి
తనరారుచుండెడు ♦ ధన్యనీకు

గీ॥ నవ్యరమణీయ-రామాయ ♦ ణమ్మునేని
నంకితంబిత్తుఁ గొనుము వి ♦ ఖ్యాతిఁ గనుము
శుద్ధచారిత్ర! సత్కవి ♦ స్తోత్రపాత్ర!
ఆప్తసురభూజ! సోమేశ్వ ♦ రాఖ్యరాజ!

రమణీయ రామాయణము.

—— ÷ ——

శా॥ శ్రీసమ్యావమల శిష్టపాలనకళా ♦ శీలా! కృపాసాగరా!
ఈరాజ్యంబున సమస్తమండలవిభా ♦ ధారా! త్రిలోకేశ్వరా!
శ్రీరామాధిపువంటి నీతిచతురుఁడు ♦ శ్రీకీర్తి విద్యాధరుఁడు
హారుఁడు శస్త్రవిహారుఁడేయుముసదా ♦ సోమేశ్వరుఁడు భూవరుఁడు.

కం॥ నవరసభావ విభూషిత
కవితన్ రామాయణమ్ముఁ ♦ గర్ణామృతమున్
భవహారమును వినిపించెదఁ
బ్రవిమల సోమేశ్వరాఖ్య! ♦ ప్రభువర! వినుమా.

శ్రీ కథా ప్రారంభము.

(అయోధ్య — సభా భవనము.)

సింహాసనాసీనుఁడై నిండుకొలువుండి సభాసదులఁ గనుంగొని

దశరథమహారాజు:—

సీ॥ వివిధవిద్యలనెల్ల ♦ విమల విశ్వామిత్రు
ఘనగురుకులమునఁ ♦ గాంచినాఁడు
పసిపాపలనుజంపు ♦ నసురఁదాటకఁజంపి
సేమమ్ముఁ బ్రజలకుఁ ♦ జేసినాఁడు
బలమైన శివునివిల్లు ♦ భగ్నంబుఁ గావించి
బాహుబలంబునఁ ♦ బ్రబలినాఁడు
రాజుల స్రుక్కించు ♦ రాజసంబున నిక్కు-
పరశురాముని భంగ ♦ పఱచినాఁడు

గీ॥ అట్టినాసుతు శ్రీరాము ♦ నమలచరితుఁ
బవిలి యువరాజుగాఁజేయఁ ♦ దలఁచినాఁడ
మీకు నభిమతమేయిది ♦ మిత్రులార!
మంత్రివరులార! ప్రజలార! మాన్యులార! .

పరమానంద సంభరిత హృదయారవిందులై ప్రజలందఱు:—

శంకరాభరణము — ఆదితాళము.

ధన్యులాదమో నృపా! దశరథావనీపా!
పుణ్యమే రూపుదాల్చి ♦ పుడమియందుఁ బుట్టెననఁగ
మాన్యుఁడౌ శ్రీరామచంద్రు ♦ మానవోరఁగఁజేసిన ॥ ధ॥
రవికులాబ్ధిపూర్ణచంద్రు ♦ రామచంద్రు సుగుణసాంద్రు
నవనిపా!యువరాజుఁ జేసిన ♦ నబ్బుఁగాదె నోముపంట. ॥ ధ॥

పరమాత్మానహముతోఁ బురోహితులగు వసిష్ఠులు:—

చ॥ దశరథరాజ! చేసె మన ♦ దాశరథిన్ గరుణాత్ము సత్యకౌ
శలుని యౌవరాజ్యమునఁ ♦ గొంకక పట్టముఁగట్టు, దానిచే
యశమును క్షేమమై మెఱయు♦నర్కకులంబును వన్నెకెక్కెడున్
వశమగుసర్వసౌఖ్యములు ♦ వర్ధిలుక్షేమము భూప్రజాళికిన్

ఆనందాశ్రువుల రాల్చుచు మంత్రినిజూచి దశరథమహారాజు:—

కాఫి రాగము — రూపకతాళము.

రామచంద్రుఁడు చేపుప్రొద్దున ♦ రాజ్యభారముఁ బూనెను
ఏమిటన్ గొదలేకయుండఁగ ♦ నేర్పరింపు సమస్తమున్
క్షేమమీజ సుమంత్ర! వీదులఁ ! బ్రీతులను గావింపుమా
యీమహోత్సవ మెల్లప్రజలకు ♦ నిష్టమై విలసిల్లగాన్.

[కైకేయి యంతఃపురము.]

శ్రీరామ పట్టాభిషేకమునకుఁ దనయంతఃపురము నలఁ
కరించుచున్న కైకేయి తనదాసియగు మంథరతో:—

కాంభోజి రాగము — రూపకతాళము.

మంథరా! చేసెదుక మన పురంబున
నందఱీనగరవాసులా ♦ నందమొందఁగ ॥ 1 ॥
రామచంద్రుఁడు పట్టభద్రుఁడై ♦ రమణతో చేసె
కామిని! నాకాళ్లకెరగుఁ ♦ గనులపండువుగ ॥ 2 ॥

ఇంతికంటె హర్షముమున ♦ కేమిగల్గునే
అంతఃపుర మలంకరింతును ♦ వింతవింతగ ॥ 3 ॥
బీదసాదల కెల్లదానముల్ ♦ ప్రీతిఁగావింతు
ఆదరించి సేవకులకు ♦ మోదమిచ్చెదను. ॥ 4 ॥

మంథర దైన్యముతో:—

చ॥ సవతి కుమారునింగొలిచి ♦ సౌఖ్యమునందినవారిఁ గాన నీ
కువలయమందు బేలవయి ♦ కొమ్మరొ! పొంగెదు పొంగ
క్రుంగెదుగా
బ్రవిమలునీసుతుణ్ణ భరతుఁ ♦ బ్రాణముదీసిసమేలుగాదెయిం
ట్లవమతి చేయుకంటె నతి ♦ హా!మతిఁబాసి యిదేమిచేసితే.

మంథరమాట లక్ష్యపెట్టక కైకేయి సంతోషముతో:—

సురట రాగము — రూపకము.

రాముసెఱుఁగవే సుగుణో ♦ ద్దాము నెఱుఁగవే
ప్రేమ భరతు మీఱునతఁడు ♦ పేలవముగఁ జూడఁడెపుడు
ఏమిటఁగొదఁజేయఁడతఁడు ♦ ఎంతో మర్యాద పరుఁడు ॥ రా

మంథర మొగము చిట్లించి కైకను జూచి:—

కం॥ దొరతనముఁ గోరువారిటు
చరియింతురు గానియవలఁ ♦ జర్యలు వేఱౌ
తరళాక్షి! నీకుఁ దెలియఁగఁ
దరమా! మున్ముందుఁ దెలిసి ♦ తలఁచెదవు సుమా

కైక భయపడుచు:—

కాంభోజి — రూపక తాళము.

మంథరా! యేమిగతి? ముందెనాకుఁ దెల్పవైతి
మందమతినై మోసపోతి ♦ ముందునా కేమిగతి. ॥మం

మంథర కైకె నోదార్చుచు:—

ఉ॥ మిక్కిలి ప్రేమఁజూచునను ♦ మేదినినాథుఁడటంచుఁ బల్కెదుక్క
నిక్కడు నాటికయ్యమున ♦ నెయ్యముఁజూపినదానిఁ దెల్పినీ
వొక్కవరాంగానలకు ♦ నొక్కట రాముని బంపఁగోరివే
రొక్కవరాన నీసుతున ♦ యోధ్యకుఁబట్టముగట్టఁగోరుమా.

అని యుపదేశించి కైక నుండి బహుమానముఁగొని మంథర వె
ళ్లిపోవును. కైక యొక మూలలోఁ గోపము వచ్చిన దానివలె
మాసిన చీర గట్టుకొని చెఱఁగు పఱచుకొని పరుండియుండగా
దశరథుఁడు చూచి కైకతో:—

శంకరాభరణము — రూపక తాళము.

కోపమేలనె ప్రియా! - నాపయిసకియా
ఈపురి ప్రజలెంతో - యింపుతో వెలయ ॥ 1 ॥
చెఱఁగు పఱచినేలఁ - జెలి! పండనేల
అఱచేయి దిండుగా - సమరి యీలీల ॥ 2 ॥
తలయెత్తి కనువిచ్చి - కలికి! కనుగొనుము
అలయింపఁ బోకుము - అలిగి నామనము ॥ 3 ॥

కైక కన్నులనులుముకొనుచు శోకకోపంబులసూచించుచు:—

క॥ ఆనాఁడు యుద్ధమందున
నేనొసఁగిన యట్టిసాయ ♦ మెల్ల మఱచితే
మానవనాథశిరోమణి!
మానము గాచినదిమఱచు ♦ మనుజుఁడుగలఁడే.

కైక నూరడించుచు దశరథుఁడు:—

జేగడ రాగము — రూపక తాళము.

కలికి! కోరినదిచ్చెద - కలఁగి యలుగకు - కలికి! కోరినదిచ్చెద
కలకంఠి! నీయుప - కారము మఱువనే ॥ కలికి ॥
చెలి! రథమును నడిపి - తెలిపిరిపుతంత్రము
నలిపి సాహాయ్యము - గెలుపు గల్గించితివి ॥ కలికి ॥

కైక సంతోషముతో:—

క॥ పదునాలుగేండ్లు వనమున
వదలక రాముఁడు వసింపఁ ♦ బంపుము, భరతున్
బదపడిఁ బట్టము గట్టుము
ముదమున నయోధ్యకున్ బ్ర ♦ మోదం బెసఁగన్.

దశరథుఁడు దుఃఖాక్రాంత చిత్తుండయి:—

నాథనామక్రియ — రూపక తాళము.

నామనోభీష్టము సుగుణో - ద్దాము రాముని ప్రేమధా
ముఁ బాపనేల ॥ 1 ॥
భరతుని రాజ్యనిరతుఁ జేయు - వరము చాలక
వరకుమారు వనముఁ బంపు - వరమ దేలిఁక ॥ 2 ॥
కైక నీవు కపటివని - నాకుఁ దెలియక
నీకు వరంబొసంగి చెడితి - నిజమెఱుంగక. ॥ 3 ॥

శా॥ పాపీ! రాముని సర్వలక్షణయుతుం ♦ బ్రాణప్రియుం బాపిర
న్నేపన్ నావిధి సంపవచ్చితివిగా ♦ యీరూపముం దాల్చి సం
తాపం బేగతి నోర్తు రామ! సుగుణో ♦ ద్దామా! దయాసారమా!
నీపూర్ణేందుముఖమ్ముఁ జూపఁగదరా ♦ నేఁ బ్రాణముల్ పాసెదన్

అని మూర్ఛిల్లును:—

(సభా భవనము.)

పట్టాభిషిక్తుఁడగుటకు సర్వాలంకార శోభితుఁడై సీతా సౌమిత్రులతో నేతెంచిన శ్రీరామునిఁ జూచి వసిష్ఠుఁడు దైన్యముతో-

క॥ కైకేయిదేవినగరున
సాకేతపురీశ్వరుండు ♦ జాగొనరించెన్
నీకుంగనుఁగొనిరాఁదగు
నేకాంతమునుండురాజు ♦ నేనెటు గాంతున్.

(కైకేయి యంతఃపురము.)

మూర్ఛిల్లిన దశరథమహారాజునుజూచి చింతిల్లుచుఁ గైకను సమీపించి నమస్కరించి వినయముతో శ్రీరామచంద్రుఁడు:—

శంకరాభరణము — రూపకతాళము.

జనకుఁడిటు లుండుటకుఁ గతమేమి? - జననీ! తెల్పవే
జనకుఁడిటు లుండుటకుఁ గతమేమి
దినకరాన్వయ పార్థివేంద్రుఁడు - నినుఁడై యిటు దెల్పఁబో
యుచు ॥ జన ॥

తనయులుండఁగఁ - దండ్రికిది యేమి
వినెనఁ దెల్పుము - విశదముగ నీ - మనమునందలి మాట
తెల్లను ॥ జన ॥

కైక నిర్లక్ష్యముతో:—

గీ॥ మున్ను వాగ్దాన మొనరించి ♦ యున్న రెండు
వరములనుబట్టి పదునాల్గు ♦ వత్సరములు
వనికి నినుఁబంపి భరతునిఁ ♦ బ్రభునిఁ జేయు
మనిన మూర్ఛిల్లెఁ దనపుట్టి ♦ మునిఁగినట్లు,

శ్రీరాముఁడు ధైర్యముతోను వినయముతోను:—
క॥ జనకుని వాక్యము సల్పఁగ
జననీ! వనమునకుఁబోదు ♦ సంతోషముతో

లక్ష్మణుఁడు కోపారుణిత లోచనుఁడై :—

ఉ॥ అన్న! యిదేమి వెఱ్ఱిపని ♦ యిప్పుడె కానల కేగఁ జూచెదా
యెన్నఁడు సూర్యవంశమున ♦ నీవిపరీతము గల్గెఁ జెప్పుమా
యన్నను మీఱి తమ్ముఁ డెటు ♦ లందును రాజ్యము నిన్ను నేఁడు నేఁ
డున్నఁగ రాజ్యమందు నిచి ♦ తీరెదఁ జూపెద మత్ప్రతాపముల్

అని యొరనుండి కత్తి నిగూసి కైకను చుఱచుఱఁ జూచుచున్నా
డుఁ శ్రీరాముఁడు సౌమిత్రి వెన్నుఁదట్టి యూరడించుచు:—

క॥ జనకుని వాక్యము కంటెను
ఘనమే మనకేఁ ప్రభుత్వ గౌరవ మనుజా!.

గీ॥ మనకునై పుత్రకామేష్టి ♦ మహి నొనర్చి
కాంచి మన యాటపాటలఁ ♦ గడుఁ జెలంగి
పెంచి విద్యల బుద్ధిఁ జె ♦ ప్పించినట్టి
తండ్రి కెండవ దైవమే ♦ తనరుఁ గాదె
యతని ఋణమును దీర్పశ ♦ క్యమ్మె మనకు.

లక్ష్మణుఁడు ఉపకమిల్లి శ్రీరామునకు నమస్కరించి:—

గీ॥ అన్న! నా బొందిలోఁ బ్రాణ ♦ మున్నవఱకు
నిచట నే కాదు శ్రీరామ! ♦ యెచటనైన
మీ పదమ్ములఁ గొలుచుచు ♦ మెలఁగువాఁడ
విడచిపోయినఁ బ్రాణముల్ ♦ విడుచువాఁడ.

తానును వెంబడింతునని విన్నవించిన సీతనుజూచి శ్రీరాముఁడు.

ద్విపద॥ బహుదుఃఖములకిల్లు ♦ పడఁతి! వనమ్ము
విహరింపఁగఠినమ్ము ♦ వెలఁది!వనమ్ము
చోరరాక్షసులకుఁ ♦ జోటువనమ్ము
క్రూరమృగమ్ముల ♦ కుదురువనమ్ము
విపరీత సదనమ్ము ♦ విపులవనమ్ము
ఉపవనమ్మదికాదు ♦ ఉగ్రవనమ్ము.

సీత:— కమాచ్ — రూపకము.

విడనాడుట తగునా
అడవులనిడుముల బడలికఁబడునని - పడఁతిని నీవిటు ॥విడ
చెడుగులలోనొడయునిఁదావిడనాడని- పడఁతి పడఁతి.॥విడ

క॥ మీవెంటనుండ నడవియుఁ
గేవలముగ స్వర్గమగును ♦ కృపఁజూపినను౯
మీవెంటఁగొని చనందగు
సేవించుచు ముందుఁదోవ ♦ సేయుచు వత్తు౯.

చ॥ అడవులఁబక్షికూజితము ♦ లందములౌ పొదరింద్లుహాయిగ
నొడలిపరిశ్రమ౯దొలఁచ♦ నొయ్యనవీచెడుమందమారుత
మెడనెడఁబక్వమై రుచుల ♦ కిమ్ములనందగుపండ్లుసౌఖ్య మె
య్యెడనొడఃగూర్పఘోరమని ♦ యెంచఁగనేటికరణ్యవాసము౯

గీ॥ వనటనాకునోనర్చెదు ♦ వనముమీాకు
సుఖమదెటునొడఁగూర్చునో ♦ శుద్ధచరిత!
సాకులేలిఁక మీావెంట ♦ సాగివత్తు
ధర్మమిది తప్పగారాదు ♦ ధర్మమూర్తి!.

అని సీత రాముని వెంబడించును:—

శ్రీరాముఁడు తండ్రిని సమీాపించి నమస్కరించి:—

క॥ పదునాలుగేండ్లు పుచ్చెదఁ
బదునాల్గు దినంబులట్లు ♦ వగవకు తండ్రీ!
పెదవుల జారినమాటను
బదిలముగాఁ గాచుకంటె ♦ భాగ్యముగలదే .

దశరథుఁడు కన్నులనీరుగార్చుచు రామునిఁజూచి:—

క॥ రామా! సుజనారామా!
రామా! నా ప్రాణధామ! రవికులసోమా!
రామా! రాజలలామా!
రామా! సుగుణాభిరామ! రామా! రామా!

అని కన్నులు మూసికొనును:—

(కౌసల్య యంతఃపురము.)

మునివేషముతో రాముఁడు ప్రవేశింపఁగాఁ గౌసల్య జూచి శో
కభయంబులు మనంబునఁ బెనఁగొన:—

ద్విపద॥ హారామ! యిదియేమి ♦ యవతారమయ్య!
భేరీమృదంగముల్ ♦ ప్రీతిమ్రోయఁగఁ
దేరెక్కి వచ్చిన ♦ దీవెనలిచ్చి
చేరికౌఁగిటఁజేర్చి ♦ చెలఁగుదుననుచు
నుండఁగా నారామ! ♦ యోగివేషమున
గుండె జల్లనవచ్చు ♦ గోడిదియేమి?

శ్రీరాముఁడు చేతులు జోడించి:—

గీ॥ మున్ను వాగ్దాన మొసఁగించి ♦ యున్న రెండు
వరములనుబట్టి పదునాల్గు ♦ వత్సరములు
వనికి నన్నుఁబంప భరతునిఁ ♦ బ్రభునిఁజేయ
జనకునిం గోరెఁ గైకమ్మ ♦ చనెదవనికి.

కౌసల్య:—

గీ॥ రామ! నినుఁబాసి నేనెట్లు ♦ బ్రదుకఁగలను
కైక! నీకేల పెడబుద్ధి ♦ గలిగెనమ్మ!
అకట! ననుదుఃఖపెట్టెడి ♦ దొకటిదక్క
రాముఁడడవికిఁబోవ నీ ♦ కేమివచ్చు.

శ్రీరాముఁడు:—

గీ॥ వీరమాతవుకాఁ దగునెయిూ ♦ విన్నదనము
తండ్రివాక్యము నెఱవేర్చు ♦ తనయుఁజూచి

తల్లిముదమందవలెఁగాని ♦ తల్లడిలుట
తగునెనీకిది నాతల్లి!♦ సుగుణవల్లి!.

క॥ పదునాలుగేండ్లు పుచ్చెదఁ
బదునాల్గుదినంబులట్లు ♦ వగవకు జననీ!
మదికుదుటఁబఱచి జనకుని
బదిలముగాఁ జూచికొనుము ♦ పతిహితమతివై.

కౌసల్య దుఃఖముతో:—

క॥ రామా! సుజనారామా!
రామా! నాప్రాణధామ! రవికులసోమా!
రామా! రాజలలామా!
రామా! సుగుణాభిరామ! రామా! రామా!.

(సుమిత్ర యంతఃపురము.)

లక్ష్మణుఁడు తల్లిని సమీపించి:—

గీ॥ జనకువాక్యముఁబాలింప ♦ జనని! యదిగో
యన్నకానల కరుగుచు ♦ న్నవాఁడు
అతనివెంబడి నేనిదే ♦ యడవులకును
నరుగుచున్నాఁడ దీవించి ♦ యనుపుమమ్మ!.

సుమిత్ర మెంతేయు సంతోషముతో:—

గీ॥ నిన్నుఁబోలిన సుతునినే ♦ నెమ్మిఁగాంచి
ధన్యురాలైతి లక్ష్మణా! ♦ ధన్యచరిత!
తండ్రిమాఱుగ రామునిఁ ♦ దల్లిమాఱు
సీతఁ జూచుచు వర్తిల్లఁ ♦ జెల్లుఁదనయ!

లక్ష్మణుఁడు దనభార్యయగు ఊర్మిళనుజూచి:—

క॥ నామాఱుగ నీయత్తలఁ
బ్రేమన్ సేవించి నాకుఁ ♦ బ్రియమొనరుపవే
నామాటకు నెదురాడకు
నామన్ననఁ బడయఁగదవె ♦ నళిన దళాక్షీ!.

(రాజమార్గము.)

వనమునకు రథారూఢుఁడై పోవుచుండు సీతాసౌమిత్రులతోఁడి
శ్రీరామునిఁజూచి ప్రజలు పట్టరాని దుఃఖముతో:—

గీ॥ ఈవు మారాజవౌదని ♦ యెలమియుండఁ
గైకపొగరింక నినుఁబంపెఁ ♦ గానవంకఁ
గమలమిత్రకులాబ్ధిరా ♦ కాశశాంక!
వత్తుమిదె వెంటఁ గొనిపొమ్ము ♦ వదల కింక.

అని మహావేగముతోఁ బోవుచుండు రథమును వెంబడింపఁజాలక

క। రామా! సుజనారామా!
రామా! మాప్రాణధామ! రవికుల సోమా!

రామా! రాజలలామా!
రామా! సుగుణాభిరామ! రామా! రామా!

అని విలపించుచు మరలుచున్నారు:—

(చిత్రకూట పర్వతము-)

రాముఁడు చిత్రకూటపర్వతమును జూపుచు సీతతో:—

ఉ॥ చిత్రవిచిత్రపుష్పఫల ♦ చిత్రితవృక్షలతావిశేషముల్
జిత్రవిచిత్రచర్మఖుర ♦ శృంగవిచిత్రితజంతుజాతముల్
జిత్రవిహంగసేవితముఁ ♦ జిత్రమహాకుహరీసమేతముల్
జిత్రఝరీప్రకాశితము ♦ సీత!యదేకను చిత్రకూటముల్.

అని యాపర్వతమునుజేరి లక్ష్మణుఁడు పర్ణశాల నిర్మింపగానందు సీతారామసౌమిత్రులు నివసించుచుండిరి:—

(కైకేయి యంతఃపురము.)

శ్రీరాముని వనగమనమును సుమంత్రుఁడు మనవిచేయఁగా విని దశరథుఁడు ఏకధారగాఁ గన్నులసీరు గార్చుచు:—

క॥ రామా! సుజనారామా!
రామా! నాప్రాణధామ! రవికులసోమా!
రామా! రాజలలామా!
రామా! సుగుణాభిరామ! రామా! రామా!

అని విలపించుచుఁ బ్రాణములను వదలును:—

(కేకయ రాజధాని రాజభవనము.)

భరతుఁడు:— శత్రుఘ్నా! యీయుత్తరము వసిష్ఠులు వ్రాసి
నారు వినుము:—

చ॥ ఇనకులరత్నమా! భరత! ♦ యిచ్చటికార్యములెల్లఁ జూచిమీ
జననితలంచె నిన్నుఁగను ♦ జాగొనరింపక వేగరావలెన్
దినమొకకల్పమై జరిగె ♦ దీనినిఁజూచిన తక్షణంబర
మ్మనుమనివ్రాయఁ దెల్పిన ద♦దంతయునీకిటఁ దేటయయ్యెడున్

దీని యర్థమేమయి యుండును:—

శత్రుఘ్నుఁడు:— నేనును ఊహింపఁజాలకున్నాను. ఇప్పు
మనము బయలుదేరవలయును:—

(అయోధ్య రాజవీధి.)

భరతుఁడు వినుచుండఁగాఁ బ్రజలు:—

క॥ రామా! సుజనారామా!
రామా! మాప్రాణధామ! రవికులసోమా!
రామా! రాజలలామా!
రామా! సుగుణాభిరామ! రామా! రామా!

అని విలపించుచుండుటనువిని శ్రీరామునకేమి సంభవించెనో౽

ని యుల్లము తల్లడించు చుండఁ దొందరగావచ్చి కైకేయి యంతఃపురమును బ్రవేశించుచున్నాఁడు:—

(కైకేయి యంతఃపురము.)

భరతుఁడు తల్లికినమస్కరించి దైన్యముతో శ్రీరాముఁడెక్కడ నని యడుగఁ గైకేయి:—

గీ॥ రామలక్ష్మణులరిగిర ♦ రణ్యమునకు
జనకుఁడో వృద్ధుఁడగుటను ♦ జనెను దివికి
నుత్తరక్రియ లొనరించి ♦ యుచితరీతిఁ
బట్టముఁగట్టికొమ్మనా ♦ పట్టి! నీవు.

భరతుఁడు కోపముతో:—

మోహన — రూపకము.

మాతవేకిరాతకీ! - ఘాతసేయుపాతకీ!
ఆతతసుగుణాభిరాము - నీతిమాలియడవిఁబంపితి ॥ మా ॥
రాతిగుండెదానవే - చేతమునుడికించితివే
ప్రాతసూర్యవంశ వి - ఖ్యాతినెల్లఁజెఱచితే ॥ మా ॥

ఆ,వె॥ మాటఁదిరుగుకంటె ♦ మరణము మేలను
పతిని జంపినట్టి ♦ పాపినీవు
నాకు మాతవైతి ♦ లేకున్న నీపేరు
లేకచూతుఁగాదె ♦ లోకమందు.

(చిత్రకూట పర్వతము.)

లక్ష్మణుఁడు చెట్టుపైనుండు పండ్లనుగోయుచుండి యయోధ్య వైపుననుండి దుమ్ముతేగుచుండుటనుజూచి రామదర్శనార్థమై ప్రజలతో భరతుఁడు వచ్చుచున్నాఁడని తెలియక తమపై దం డెత్తి వచ్చుచున్నాఁడనుకొని రాముని సమీపించి:—

గీ॥ భరతుఁడిటువచ్చుచున్నాఁడు ♦ దురితమెంచి
పఱచినేనొక్క కోలను ♦ భంగపఱతుఁ
జూడుమోయన్న! మనమీఁద ♦ దాడివెడలె
నింతకంటెను దురితము ♦ దేమికలదు.

కమాచ్ — రూపకము.

సెలవా? తులువ భరతుని - త్రుళ్లడంచెద సెలవా?
అలయొక్క బాణాన - నతనిశిరముఁజిమ్మి
కులమునకంతకుఁ - గూరిమినొడఁగూర్తు. ॥సెలవా॥

శ్రీరాముఁడు:—

క॥ తొందరపడకుము లక్ష్మణ!
యెందునమదిఁ గీడుదలఁచి ♦ యెఱుఁగడు భరతుం
డెందులకువచ్చెనోయిటఁ
గందముకారణమువచ్చి ♦ కాంచిపపిదపక.

ఇంతలో భరతుఁడువచ్చి రాముని పాదములకెరగి చేతులుజోడించి కన్నీరు గార్చుచు నిలుచుండఁగా రాముఁడు నాయనగారు సేమమాయనియడుగ భరతుఁడు:—

గీ॥ రామ!నను౯దమ్మునిగఁ గాంచి ♦ రాజ్యమెడలి
యడవిఁబోవఁగ నాయెనా ♦ యన్న!నీకుఁ
దండ్రినను౯ బుత్రునిగఁగాంచి ♦ తల్లడిలుచుఁ
దనువు వదలంగవలసె నే ♦ మనుదురామ!.

అని విలపించును:—

శ్రీరాముఁడు తండ్రినిఁదలంచికొని:—

క॥ సత్యమువిడువంజాలక
సత్యవ్రత! మృత్యుసుఖము ♦ శరణువడసితే
నిత్యమగు కీర్తిఁగాంచియ
నిత్యపు దేహమునుబాసి ♦ నీవిటుతండ్రీ!.

అని విలపించి భరతా! మనమిరువురమునుగలసి పూజ్యులగునాయనగారి వాక్యమును జెల్లింపవలసియున్నది. నేను వనవాసముచేసి చెల్లించెదను. నీవు పట్టాభిషిక్తుఁడవై చెల్లింపుము. అయోధ్యకుఁబోయి పట్టాభిషిక్తుఁడవుగమ్ము:—

భరతుఁడు:—

ఉ॥ ఒల్లనురాజ్యమాపదవు ♦ లొల్ల నయోధ్యనొల్ల మాత నే
నొల్లను బంధుమిత్రతతి ♦ నొల్లశరీరపుసౌఖ్యమొల్లనే
నొల్లనుగానగీతముల ♦ నూర్జితరీతిని మీపదంబులన్
గొల్లగ సేవఁజేయఁగనె ♦ కోరితి నిన్ను కృపాసముద్రమా!

రాముఁడు— భరతా! నీకు నయోధ్యలోనుండుట కిష్టములేదేని

కాఫీ — రూపకము.

పొమ్ము నందిగ్రామమందునఁ - బొందికన్ జనులందఱున్
సమ్మతింపఁగనాకు మారుగ - సల్పిరాజ్యము క్రమ్మఱన్
దెమ్ముపదునాల్గేండ్లపిమ్మటఁ - దీర్చి జనకునివాక్యమున్
నెమ్మితోనేమరలినప్పుడు - నెయ్యమిట్టులె చూపుచున్.

భరతుఁడు:—

గీ॥ పట్టమున్ గట్టియన్న! మీ ♦ పాదుకలకు
మించుమునివృత్తిఁ బ్రజలఁ బా ♦ లించువాఁడ
మీరురాఁగల సమయంబు ♦ మించెనేని
నగ్నిమార్గాన స్వర్గాన ♦ కరుగువాఁడ.

క॥ రామా! సుజనారామా!
రామా! నాప్రాణధామ! రవికులసోమా!
రామా! రాజలలామా!
రామా! సుగుణాభిరామ! రామా! రామా!

అపిరాముని పాదుకలను శిరముపై నిడుకొని మరలును:—

(పం చ వ టి.)

తాను మిక్కిలి చక్కనిదను నభిమానముగల శూర్పణఖయను పేరుగల రావణుని చెల్లెలు రామలక్ష్మణులనుజూచి మోహించి తనలో:—

శంకరాభరణము — రూపకేము.

ఇంతటిచక్కనివారల నెచ్చట - నెన్నఁడుగనలేదు
సంతతమును జఱునగవులవింతగ - సంతసపఱచెదరు ॥ 1 ॥
అందమురూపంబెత్తినరీతిని - నుందురుగదవీరు
డెందము పరమానందముఁబొందును - బొందినవీరలను ॥ 2 ॥
కనులకునలనుగఁ గలికియొకర్తుక - కనఁబడు వీరలతోఁ
జని పనికత్తెగనుండి దానినిఁకఁ - జంపి సుఖించెదను. ॥ 3 ॥

ఇట్లనుకొని వారినిసమీపించి ముప్పేరును మూడు పూలహారములు సమర్పించి శ్రీరామునితో:—

గీ॥ దిక్కులేనియనాథను ♦ దీనురాల
యభయమిచ్చెడి వారొక ♦ రైన లేమిఁ
దికిగి వేసారితిని నన్నుఁ ♦ గరుణఁజూచి
శరణ మొసఁగిన మీసేవ ♦ సలుపుదాన.

శ్రీరాముఁడు లక్ష్మణునితో:—

గీ॥ అంతలేని యనాథఁట ♦ యుండనిమ్ము
సీతకొకయింత పరిచర్య ♦ నేయఁగలము
ఒంటిగానున్న వేళఁ గా ♦ పుండఁగలము
అతివలెంతయుఁ గోరుదు ♦ రాఁడుతోడు.

శ్రీరాముఁడు శూర్పణఖతో:—

గీ॥ సీతచెప్పిన పనులను ♦ జేయుచుండి
సౌభాగ్యవర్తనగల్గి నీ ♦ వుంటివేని
మదినినీకు భయమ్మను ♦ మాటలేక
హాయిగానుండఁగలవు మా ♦ యాశ్రమమున.

(గోదావరీ తీరము.)

సీత లోతైనమడుగులోనికిదిగి ముక్కును జెవులను మూసికొని స్నానముజేయుటకై మునుకవేయుచుండఁగా శూర్పణఖ ముంచి చంపవలయునని గొంతుపైఁజేయివేయును:—

సీత:— క॥ రక్కసిపట్టెను రామా!
రాముఁడు:— ఎక్కడ లక్ష్మణుఁడు
లక్ష్మణుఁడు:— చిక్కెనిదె పడెశిలపై
ముక్కు చెకచెక్కలయ్యెను
రాముఁడు:— జక్కఁగఁబోనిమ్ము దానిఁ ♦ జంపకుమనుజా!

(జనస్థానము.)

శూర్పణఖ సురాపానముఁ జేయుచున్న తన బంధువులును సేనాధిపతులును నైన ఖరదూషణత్రిశిరాదుల సమీపించి:—

నాథనామక్రియ — రూపకము.

అన్నలారా! నన్నుఁ జంపరే
అన్నరాఘముల్ సేసిన - బన్నమేనోర్వఁజాల ॥ అన్న ॥
నన్నుఁజూచి మోహమంది - కన్నుసైగఁజేసినన్
అన్న! తిట్టినన్నుఁబట్టి - యిన్నిపాట్లుపెట్టిరే. ॥అన్న॥

ఖరుఁడు:—

చ॥ అలలల వారిగుండియల ♦ నగ్గిదిల్చెద నార్చి పేర్చి నా
చలముబలమ్ము తేటపడఁ ♦ జంపెదశూర్పణఖా! సహోదరీ!
విలవిల యేడ్వఁబోకునిను ♦ వేదనఁబెట్టిన వారిమొండెముల్
తలలనువేఱుచేసి యిదె ♦ తప్పక తెచ్చెదవారిఁజూపవే.

అని ఖరుఁడు దండెత్తి పోవుచున్నాఁడు. శూర్పణఖ దాఁటిచూపుచున్నది:—

(పంచవటి పర్ణశాల.)

లక్ష్మణునిఁజూచి రాముఁడు:—

ఉ॥ తమ్ముఁడ! మూఁడురక్కసులు ♦ దండులవే మనమీఁదవచ్చెడిన్
గొమ్మనుజూచికొమ్మదిగొ ♦ కోయను బొబ్బవినంగవచ్చెనే

నెమ్మోయివారిఁజంపియిదె ♦ యిప్పుడెవచ్చెదఁబొమ్మునాదుశి
ల్లమ్ములఁదెమ్ము నీవుతను ♦ వంతటఁగన్నులుగల్గియుండుమా.

(ఒక గుట్ట.)

దానిపైనుండి గురిఁజూచి శ్రీరాముఁడు రక్కసులపై బాణము
లఁ బ్రయోగించుచున్నాఁడు:—

శూర్పణఖ:— (హా

చ॥ అదెయదెవచ్చెవచ్చెఖర! ♦ యమ్మదిదూషణుఁజంపెఁజం
యిదెయిదెమించుమించసఁగ త్రిశిరుందెగటార్చెనీశర
బదెయదెగుండెజల్లనఁగ ♦ సందఱఁగూల్చెనిదొక్కతూపెహా
యదెవడివాడిబాణమదె ♦ హాఖర! నిన్నునుజంపివైచెనే.

(లంకె రావణుని యేకాంతమందిరము.)

శూర్పణఖ:—

కాంభోజి — రూపకము.

అన్నా! నీకొక్క - వన్నెలాడిని వెదకి - యిన్నిపాటులుపడితి
విన్నవించెదనేను- మన్నించునాపలుకు- బన్నమోర్వఁగలేన
బంధులిందఱిలోన ॥ అన్నా ॥

రావణుఁడు:—

క॥ బన్నమునీదట్లుండనె
యన్నాకీ రత్నమెవరె? ♦ యది దెలుపవెనేఁ
గన్నారఁగాంచి తెచ్చెద
నెన్నెని నుపాయముల న ♦ దెచ్చుటనున్నాఁ.

శూర్పణఖ:—

శా॥ అన్నా! రావణ! నేను జూచినదిలే ♦ దాయందమెందేనివే
కన్నుల్ గావలెఁ జూడఁగావలసినన్ ♦ గల్యాణిలావణ్యమున్
గన్నన్ జెప్పలపోలెఁగా చెదరువీఁ ♦ కన్ రామసౌమిత్రులో
యన్నా! పంచవటీతటంబున మహా ♦ యత్నంబుచే సాధ్యమా

క॥ నీభోగభాగ్యగరిమకు
నాభవ్యాంగనయుఁ గూడ ♦ నలవడెనేనిన్
శోభకుఁ దోడు సుగంధ
ప్రాభవమంటుట యొకాదె ♦ స్వర్ణంబునకున్.

(పంచవటి పర్ణశాల.)

రావణుఁడు సన్యాసివేషముతో సమయమును నిరీక్షించుచుఁ జెట్లసందున డాగియుండఁగా:—

సీత పర్ణశాల వాకిట నిలఁబడి లక్ష్మణునిజూచి:—

మ॥ కనుమో లక్ష్మణ! జింకనుందళుము వ్యా ♦ ఘ్రంబున్ వడిన్ గూల్పఁగా]
వెనువెంటన్ జనుచున్నవారిదిగో వే ♦ విల్లంది మీ యన్నగా
రనురాగాతిశయంబదెంతటిదో యా ♦ న్నా! దూరమున్ గీరమున్
మొనరాల్లేగినరాళ్ళు చూడకకరం ♦ బున్ బారుచున్నారదే.

రావణుఁడు తనలో:—

గీ॥ పులినివెన్నంటిరాముండు ♦ పోయెఁగాని
యతనివెదకంగ లక్ష్మణుం ♦ డరిగెనేని
నొంటిగాఁబర్ణశాలయం ♦ దుండుకతన
సులభముగఁజిక్కెనాకు నీ ♦ సుందరాంగి.

(అడవి.)

శ్రీరాముఁడు:—

గీ॥ మీఁచుగురిఁజూచివ్యాఘ్రముల్ ♦ ద్రుంచివైచి
కడకులేడినిఁగావంగఁ ♦ గంటిఁగాని
చాలదూరమువచ్చితి ♦ జాలముయ్యె
దేవినాజాడఁగనకభీ ♦ తిల్లునేమొ
శీఘ్రముగఁబర్ణశాలనేఁ ♦ జేరవలయు.

(పంచవటి.)

సీత తనలో:—

ముఖారి — రూపకము.

తడవేలచేసెనో - ధరణీశుఁడకట
అడవులఁబడిపోయి - కడుబడలినాఁడో ॥తడ॥
అటుపోయిదూరాన - ఆకొండచాటున - తటుకునఁగను
మఱఁగి తడవాయెరాఁడు. ॥తడ॥

లక్ష్మణునిజూచి ప్రకాశముగా:—

శా॥ అన్నా! లక్ష్మణ పోయియారయఁగ దే ♦ యానందసంవర్ధనుఁ
మన్నాథుఁ మహనీయసద్గుణహితుఁ ♦ మత్ప్రాణసంశోషణుఁ
మున్నెన్నండును జేయఁడింతతడవుఁ ♦ బోపొమ్ము వేవేగమీ
యన్నఁ దెచ్చిమదీయహృద్గతవిచా ♦ రాగ్నిన్ని వారింపవే.

లక్ష్మణుఁడు:—

హంసధ్వని — రూపకము.

తల్లి! వెఱువకు - మాతల్లి! వెఱువకు
తల్లడిల్లి తెల్లబోఁకు ॥తల్లి॥
చల్లపడినతోడనే - యుల్లమురంజిల్లఁగా
అల్లమాయన్నగారు - చల్లగానువత్తురు. తల్లి॥

సీత:—

చ॥ కపటమునీమనంబునను ♦ గల్గఁబోలునులేకయున్న నీ
వపకృతులందొంగియుంటు ♦ లుందు వెలక్ష్మణ! యన్న జాడఁబో
కపయశముఁ గడించితివె ♦ యన్యుఁడవే! నెనరైనలేదె నా
తపములపంట మాపతికిఁ ♦ దమ్ముఁడవై యిటుసేయఁజెల్లునే

లక్ష్మణుఁడు:—

గీ॥ ఒంటిగాఁదల్లి! నినునాకు ♦ టెంటవదలి
పోవఁజాలకయుంటి నేఁ ♦ బోయివత్తు
వేఱుగానెంచఁజాలునే ♦ విమలసూర్య
వంశమణియగు దశరథు ♦ పట్టిపేఁడు.

అని వెడలిపోవును:—

(పంచవటి పర్ణశాల.)

రావణుఁడు సన్యాసివేషముతోఁ బర్ణశాలసమీపించిసీతతో:—

కమాచ్ — రూపకము.

భిక్షపెట్టవే - అక్షయముగనాకునొక్క - భిక్షపెట్టవే
భిక్షవేఱుకాదు - నీకటాక్షముంచిబ్రోవవే
రాక్షసేశ్వరుండనాకు - రాణివై చెలంగవే ॥ భిక్ష ॥

సీత భయపడి దూరముపోవుచున్నది:—

రావణుఁడు మఱింత సమీపించి:—

శరణమియ్యవే - తెరళేక్షణయన! తాళఁజాల - శరణమియ్యవే
తరుణి!నామనంబెఱింగి - ధన్యుఁజేసికావవే
అరయనామరాజ్యరమకు - నందమై చెలంగవే ॥ శరణ ॥

సీత ధైర్యముతో:—

శా॥ ఓరీ పాప పరాయణా!వదరెదే ♦ యుక్తమ్మత్తతఁ రావణా!
శూరాగ్రేసరురామచంద్రు యువతిఁ ♦ జోరుండవై డాయు దే
నీరాజ్యంబునునిన్ను నీదళములఁ ♦ నిర్మూలముం జేయునా
శ్రీరాముండిదె చేరవచ్చుఁదనదో ♦ ర్వీర్యంబవార్యమ్ముగాఁ

రావణుఁడు:—

క॥ నామమందు రాము గీముని
నేమని పొగడెదు సురేంద్రుఁ ♦ డేమొదలుసురల్
నామరుఁగుఁజొచ్చి బ్రదుకఁగ
లేమా! రెమ్మింకజాగు ♦ లేదిటసీకున్.

సీత భయముతో:—

శా॥ రామా! రక్కసుబారికిన్ బడితినే ♦ రావే. శరౌఘంబుచే
నీమూర్ఖున్ ధనుజాధమున్ దునుమవే ♦ యీడ్చెంగ దేతక్కులన్
నామానంబెటుగాచికొందునెకదే ♦ నన్బ్రోచు వారెవ్వరే
యేమీయంచనువారుఁగూడనిటలే ♦ రే యీశ్వరా! కావవే.

సీత రావణుని విమానముపైనుండి:—

ఉ॥ భూమికినొల్లిప్రాణములఁ ♦ బుచ్చెదరావె మదీయదేహమున్
రామ! త్వదీయహస్తములఁ ♦ బ్రజ్వలితాగ్నినిసంస్కరింపవే
నీమొగమున్ గనుంగొనుచు ♦ నేనసువుల్ విడనాడుపుణ్యమున్
రామ! కనంగనైతిఁగదే ♦ రాజకులాంబుధిపూర్ణచంద్రమా!.

సీతనులాగి విమానస్తంభమునకుఁగట్టి రావణుఁడు:—

క॥ ఇక్కడి కాకులు చిలుకలు
నిక్కడి యీపెద్దగ్రద్ద ♦ యిట్టులు నన్నున్
ముక్కులఁ బొడువంజొచ్చెను
తెక్కులఁజెక్కెదను సీత ♦ జిచ్చుపడంగాన్.

అని గ్రద్దను నఱికివేయును:—

సీత:—

క॥ అయ్యో! గ్రద్దా! నాకయి
కయ్యముచేసితివె కొసకు ♦ ఖడ్గపుధారన్
నెయ్యమెఱిఁగించిపడితే
యియ్యధమాధమునిచేత ♦ హీనునిచేతన్.

సీతతనసగలనుజెఱఁగులోమూటగట్టి విమానమునుండివేయుచు

చ॥ వనచరులార! రామనృప ♦ పత్నినినన్ను బలాత్కరించియీ
దనుజుఁడుదొంగిలెన్వినుఁడు ♦ తప్పకయన్వెదకంగరాముఁడీ
వనమునుజొచ్చినప్పుడివి ♦ వారకనాదగు భూషణంబులన్
గనికరముంచియిందునను♦గావఁగదెల్పుఁడుపుణ్యమబ్బెడున్.

రావణుఁడు సీతతో:—

సీ॥ సీత! నీకివెమంచి చీనాంబరములుండ
నారచీరలివేల ♦ నారి!నీకు
నవరత్నమయభూష ♦ ణంబులెన్నియొయుండ
నడవిపూవులివేల ♦ యతివ!నీకు
చారుచంద్రోపల ♦ సౌధమ్ములివియుండఁ
బర్ణశాలలవేల ♦ పడఁతి!నీకు
వివిధమద్యమ్ములున్ ♦ వెలయుమాంసములుండఁ
గందమూలములేల ♦ కలికి! నీకు

గీ॥ నిరుపమానపరాక్రమ ♦ తరుణతరణి
కిరణవిదళిత శత్రుని ♦ కరమహాంధ
కారుఁడై ముజ్జగంబులఁ ♦ బేరుగొన్న
రాక్షసేశ్వరుఁడేనుండ ♦ రాముఁడేల?

(అశోకవనము)

సీత:—

క॥ రామా! సుజనారామా!
రామా! నాప్రాణధామ! రవికులసోమా!
రామా! రాజలలామా!
రామా! సుగుణాభిరామ! రామా! రామా!

(అడవి)

రాముఁడు లక్ష్మణునితో:—

తోడి—రూపకము.

అటుసీతనుంచి నీ - విటురాగఁజెల్లునే
కుటిలాత్ము లెందఱో - యటవింజరింతురే ॥అటు॥
పదవేగలక్ష్మణా! - పద్మాక్షిఁజూతము
అదియేమొ తెలియదు - మదిలోగలంగెను ॥పద॥

రాముడు:—

శా॥ సీతా! సీత! పతివ్రతాతిలకమా! సీమంతినీరత్నమా!
సీతా! యీకుటి చిన్నవోయెఁ గదవే సీతా!మనోహారిణీ!

సీతా! పిల్చిన వచ్చిపల్కవుగదే సీతా! సుధాభాషిణీ!
సీతా! నన్విడనాడఁజాలకవనిఁ సేవించి నన్బాసితే.

రాముఁడు లక్ష్మణునితో:—

సీ॥ జలకమాడంగను ♦ జలజాక్షి పోయెనో
తమ్ముడా! చూడుము ♦ తడయఁబోకు
కొమ్మపూలోక్కయంగఁ ♦ గొమ్మపై కెక్కెనో
తమ్ముడా! చూడుము ♦ తడయఁబోకు
పులిజాడ యేమైనఁ ♦ బొడగాంచఁగ లైనో
తమ్ముడా! చూడుము ♦ తడయఁబోకు
తలుపు వెన్కనుడాగి ♦ తరళాక్షి యున్నచో
తమ్ముడా! చూడుము ♦ తడయఁబోకు
గీ. పెద్దకాళ్లనుచిన్నకాళ్లు ♦ వేలువేలు
గానఁబడెరక్కసుండు దాఁ ♦ గాంతఁగొంచు
నేగియుండునుగాఁబోలు ♦ వేగసరిగి
వెదకుదముర తమ్ముఁడా ! ♦ వెలఁది నిచట

(అడవి)

రాముఁడు:— ఖరహరప్రియ — రూపకము.

ఎటుమరచియుందు - ఇందువదన ! నిన్ను - నెటు మరచియుందు
కటకటా! నీరూపు - కనులఁగట్టియుండ ॥ఎటు॥
ఇటలేళ్లమేపి - యటఁజెట్లఁబెంచి - యిటఁబక్షులను సాకు
నెటఁబోతివివు ॥ఎటు॥

(శబరి యాశ్రమము.)

శబరిరామునితో:—

గీ॥ రామ! నీరామఁగొనిపోయె ♦ రావణుండు
ప్రాణమర్పించె నెదిరించి ♦ పక్షిరాజు
విన్నవింపంగ నేనిట ♦ నున్నదాన
శబరినాపేరు తపమును ♦ సలుపుదాన
భక్తి నేనిడుతీయని ♦ పండ్లఁగొనుము
పంపదరిగిరి సుగ్రీవు ♦ పజ్జఁజేర
శుభమగును బొమ్ము శ్రీరామ! ♦ సుగుణధామ!.

శ్రీరాముఁడు లక్ష్మణునితో:—

గీ॥ పరహితమె తమధర్మమై ♦ పరఁగుచుండు
నీమహోదారచిత్తుల ♦ కెవరు సములు
ఏమిచేసినతీరునీ ♦ యింతిఋణము
ప్రాణమర్పించినట్టియా ♦ పక్షిఋణము.

(పంపాసరోవరము.)

శ్రీరాముఁడు లక్ష్మణునితో:—

గీ॥ సదమలంబగు జానకీ ♦ చరితవోలె
రాజిల్లుచునుండు పంపాస ♦ రమ్ముఁజూడు
దీనిచక్కని చల్లని ♦ తీరమందు
శాంతముగ విశ్రమింతము ♦ కొంతతడవు.

ఎదుటి ఋష్యమూక పర్వతమునుండి దిగివచ్చుచుండు నొకనిఁ జూచి శ్రీరాముఁడు:—

గీ॥ బ్రహ్మతేజంబు ముఖమునఁ ♦ బరఁగువాఁడు
బలజవంబుల నెంతయుఁ ♦ జెలఁగువాఁడు
అదిగో దిగి వచ్చుచున్నవాఁ ♦ డద్రినుండి
యాతఁ డెవ్వండొ లక్ష్మణా! ♦ యరసిరమ్మ.

గిరి దిగివచ్చిన హనుమంతుఁడు లక్ష్మణునితో:—

గీ॥ అన్న తనకాంతఁ బట్టిన ♦ ఖిన్నుఁడగుచు
నద్రినుండెడు సుగ్రీవుఁ ♦ డడవిఱేఁడు
మీరలెవ్వారొ గనుఁగొనఁ ♦ గోరిపంపె
నతనిమంత్రిని హనుమంతుఁ ♦ డండ్రు నన్ను.

లక్ష్మణుఁడు శ్రీరామునిఁజూపి హనుమంతునితో:—

చ॥ ఇనకులరత్నమీ దశర ♦ థేశుని పుత్రుఁడు పేరురాముఁడీ
జనకునివాక్యపాలనము ♦ సల్పవనంబుననుండ జానకిన్
దనసతిఁగోలుపోయెవిను ♦ తత్సతినారయవచ్చి యిచ్చటన్
జనపతియున్నవాఁడుదన ♦ సాయముమీపతికిచ్చుఁగోరెడిన్

హనుమంతుఁడు సుగ్రీవునిదోడ్కొనివచ్చి శ్రీరామునికిఁజూపి:—

గీ॥ వాలిబలశాలి తనప్రియ ♦ రాలిఁబట్ట
ఖిన్నుఁడై యద్రినుండు సు ♦ గ్రీవుఁడిదిగొ

శరణుఁజొచ్చెను శ్రీరామ! ♦ కరుణఁజూడు
దీనరక్షయె నృపులకు ♦ దీక్షగాదె.

శ్రీరాముఁడు సుగ్రీవునితో:—

ఉ॥ నీరెపు ప్రాణవాయువుల ♦ నేనొక బాణముచేతఁగ్రోలిసీ
దారను రాజ్యముఁ మరలఁ ♦ దప్పకనీకొదవంగఁజేసెదన్
ధారుణితారుమారయినఁ ♦ దప్పదునావచనంబుచూడుమో
నైగెరెకలోకపాలక!స ♦ ఖా!యిదెచేతనుజేయివేసితిన్.

సుగ్రీవుఁడు:—

చ॥ దినకరవంశపావన !మ ♦ దీయపురాకృతపుణ్యరూపమో
యననిటనామనోరథము ♦ నంతనుదీర్పఁగనున్నవారు మీ
యనుచరుఁడై మెలంగెదను♦ నందులసాక్షిగఁగొండుమీసతిన్
దనుజుఁడుగొంచుపోవునెడఁ ♦ దత్సతిరాల్చినభూషణావళిన్

సీత తన నగలఁగట్టివైచిన చెఱఁగునుజూచి శ్రీరాముఁడుతనలో

సీ॥ ప్రణయకోపపువేళఁ ♦ బడఁ!తినీపడకగాఁ
జెలువుగాంచినదియీ ♦ చెఱఁగుగాదె
ఎండగాచెడివేళ ♦ నింతి!నీగొడుగుగాఁ
జెలువుగాంచినదియీ ♦ చెఱఁగుగాదె
చెమటపెట్టినవేళఁ ♦ జేతివీవనగాఁగఁ
జెలువుగాంచినదియీ ♦ చెఱఁగుగాదె

నా కాళ్లతడియొత్త ♦ నీకువస్త్రమ్ముగాఁ
జెలువుగాంచినదియా ♦ చెఱఁగుగాదె

గీ॥ అట్టిచెఱఁగున నగలను ♦ గట్టియిట్లు
నాకుగురుతుగ రాల్చితే ♦ నాతిమిన్న!
సీత! నీమాఱుదీనిని ♦ బ్రీతిఁజూతు
సీత! నినుఁబొందువాఁడు నీ ♦ చేతికిత్తు.

(కిష్కింధ.)

వాలి తారతో:—

గీ॥ నెఱపినెయ్యమ్ము రాముఁడేఁ ♦ నృపతితోడ
నన్నుఁజంపంగసుగ్రీవుఁ ♦ డున్నవాఁడు
వడివడిగఁబోయి పైఁబడి ♦ పిడుగువోలె
నిరువురను వ్రచ్చివచ్చెద ♦ నిపుడెచూడు
తార! సుగుణవిహార! సౌం ♦ దర్యపూర!.

తార:— కమాచ్ — రూపకము.

పరనారీసంపర్కము - పరమదురితము - పరనారీసంపర్కము
దరిలేనిదుఃఖము - దొరకొనఁజేయును ॥ పర ॥
సిరుల దొలంచును - జిరకీర్తి మాపును - పరమశూరునికైనఁ
బరిభవమొనరించు ॥ పర ॥
చరణములనుబడి - స్వామి! నిన్వేడెదఁ - దరళాక్షి తారమాను
నమ్మునికొనఁగుము. ॥ పర ॥

వాలి:— శంకరాభరణము — రూపకము.

చాలుఁజాలు తారా! నీ - ర్యాలమిపుడు చేసెదఁగా
చాలవాగఁబోకు తారా!- చావమోది వేసెదఁగా.

(పంపాతీరము.)

శ్రీరాముఁడు సుగ్రీవునితో:—

గీ. సామమునఁగార్యమొనవి, ♦ నేనుముఁగవ
యనుజుఁబంపెదసంధికా ♦ ర్యమ్ముఁదీర్ప
వాలివినకుండ నెదిరింప ♦ వచ్చెనేని
నొక్కబాణంబుచేవాని ♦ నుక్కడంతు
భయమువడకుము సుగ్రీవ! ♦ భవ్యభావ!.

హనుమంతుఁడు అతిశయమ్ముగ శ్రీరామునిసమీపించిప్రభూ!:—

గీ॥ ఉరుముఁబోలినభీకర ♦ స్వరముతోడఁ
జండమారుతమట్లు ప్ర ♦ చండగతిని
వాలిమనపయివాలఁగా ♦ వచ్చెనదిగొ

అని వాలిని జూపును శ్రీరాముఁడొక్కబాణముతో వాలినిదెగ టార్చును:—

హనుమంతుఁడు:— అహాహా! రాఘవ! నీశరం ♦ మద్భుతంబు
పగతుతల నదెగొంపోయె ♦ గగనమునకు.

అందరు సంతోషముతో:—

(కమాచ్ — రూపకము.)

రామరాజభూషణ! రాక్షసకులభీషణ! సామమధురభాషణ!
సాధుతాపశోషణా! . ॥ రామ ॥

శ్రీరాముఁడు సుగ్రీవునితో:—

గీ॥ ఆగ్రహముమాని సుగ్రీవ! ♦ యగ్రజునకు
నుత్తరక్రియలొనరించి ♦ యుచితరీతి
తారనోదార్చి తత్సుతుఁ ♦ జేరఁదీసి
యేలుమిఁక కిష్కింధ నిశ్శంక ♦ నేలుమింక.

(కిష్కింధవెలుపలిమైదానము) (బయలు.)
సమస్తసేనాధిపతులతోఁగూడి సుగ్రీవుఁడు రాఁగా శ్రీరాముఁడం

ఉ॥ యోజనమబ్ధినీదితగు ♦ యుక్తినిలంకనుజొచ్చిసీతస
ద్రాజనిభాననన్ వెదకి ♦ రాగలవీరుని చేతికిత్తునా
పూజితమంగుళీయకముఁ ♦ బొల్పుగసీతకునానవాలుగా
నాజనకాత్మజాకుశల ♦ మారయునాతఁడునాకుఁబూజ్యుఁడే

హనుమంతుఁడు ముందరికువచ్చి శ్రీరామునిఁజూచి:—

గీ॥ రామ! మీభక్తునకుసము ♦ ద్రంబదెంత
యసురపురమెంతమాత్రిను ♦ సరయుటెంత
గాంచిదేవిని రావణు ♦ గర్వమడఁతుఁ
బంపుమిదెపోయివచ్చెదఁ ♦ బ్రభువతంస! .

(లంక, మహాద్వారము.)

లంకాధిపతియగు రావణేశ్వరుని యుత్తరువులేనిదె యెవరును లంకలోనికిఁ బ్రవేశింపఁగూడదని ద్వారపాలకుఁడు హనుమంతు నిషేధించెను. హనుమంతుఁడు ఆద్వారపాలకుఁడు ఆశ్చర్యపడు నట్లు తనతోఁకలోని రక్తముఁ దీసి యొక పెద్దముల్లుతో నొకవిశాలమైన యాకుపై నొకయుత్తరమును వ్రాసి లంకాధీశునకుఁ బంపవలయునని ద్వారపాలకున కునిచ్చెను:—

(లంక, సభాభవనము.)

రావణుఁడు ఆలకింపఁగాఁ బ్రహస్తుఁడు హనుమంతునియుత్తరము నిట్లుఁ జదువుచున్నాఁడు:—

శా॥ ముల్లోకంబులరాజులెల్లవడఁకన్ మోదంబుతో నేలునో
కల్లోలాంచితభూరివార్ధివృత లం ♦ కాద్వీపరక్షోధిపా!
మల్లుండన్ దమమల్లరంగమున స ♦ న్మానంబుఁ బొందంగనా
యుల్లంబున్నదిపిన్నవించితిఁ బ్రభూ! ♦ యుష్మత్ప్రసాదంబుకై

రావణుఁడు తక్షణమే పిలువనంపవలయునని యుత్తరువుచేసెను. హనుమంతుఁడు ప్రవేశించి మొగ్గలో మొగ్గలో మొగ్గవేసి అనఁగా అంతరాంతరపల్టీగొట్టి చేతులుజోడించి నిలచి రావణేశ్వరుని యాశ్చర్యములో ముంచివేసెను:—

హనుమంతుని జూడఁగనే మల్లురందఱుగుండెలు రాయి పడిపోయెను:—

రావణుఁడు హనుమంతునకు గొప్పగొప్పబిరుదులను గొన్న తన జగజెట్టులనుజూపి వీరిలోనెవరితోఁబోరెదవనియడిగెను:—

హనుమంతుఁడు అందఱితో నొక్కతూరి పోరెదనని చెప్పి రావణేశ్వరుని యెట్టయెదుట నిలఁబడి తన రెండు భుజములను జాచి మల్లురనందఱను బిలచి గట్టిగా విడువకుండఁబట్టుకొనవలెనని యాజ్ఞాపించెను. అట్లువారుపట్టుకొన్న వెంటనే యొక్కసారిగిఱ్ఱుమని తిరిగెను. వారందఱు విసరివేసినట్లు నలువైపుల దూరముగఁబడి పోయిరి. కొందఱకుఁగాళ్ళువిఱిగెను. కొందఱకుఁజేతులువిఱిగెను కొందఱకుఁ బొమ్మరాలిపోయెను. కొందఱకు ముక్కు చెక్కలయ్యెను. అందఱును వికలాంగులయిరి:—

రావణుఁడు మెచ్చి హనుమంతునితో:—

శా॥ ఆహా! బాహుబలంబులాఘవమదే♦యాశ్చర్యమాశ్చర్యమా
ఆహా! నాకిఁకనుద్దిలేరెచట నా ♦ కానందముల్ బెంచితో
సాహా వేఁడుమదేమికావలయునో♦యుత్సాహముప్పొంగఁగా
బాహాటంబుగనిత్తుఁజూడుమిదెమ♦త్ప్రాసాదసౌధాదులన్.

హనుమంతుఁడు:—

క॥ లంకాద్వీపంబంతయు

రావణునిగుండె జల్లుమనును:—

హనుమంతుఁడు మరల:—

క॥ లంకాద్వీపంబంతయు
శంకాతంకములులేక ♦ చని చూడంగన్
సంకేతపత్రమొసఁగుచు
ఇంకేమియుఁగోర రాక్ష ♦ సేశ్వర! నిన్నున్.

రావణుఁడు మంత్రియగు ప్రహస్తునిఁజూచి తక్షణమే యిట్లని యాజ్ఞాపించును:—

(అశోక వనము.)

హనుమంతుఁడు ఆకసమువంకఁజూచి:—

గీ॥ వెండిపంజరమునహంస ♦ వెలయునట్లు
మందరంపుగుహాసింహంబు ♦ మసలుకరణి
మదగజముమీఁద వీరుఁడు ♦ పొదలుతీరు
మింటనెంతయుఁజంద్రుండు ♦ మెఱయుఁదొడఁగె.

గీ॥ దాసదాసీజనంబులు ♦ దన్నుఁగొలువ
రావణుండును సీతారి ♦ రాఁదొడంగె
వీనులకు రామశబ్దంబు ♦ వినఁగవచ్చె
నుండితీరును సీతయా ♦ యుపవనమున.

(అశోకవనమున వృక్షముక్రింద)

సీతకూర్చొనియుండఁగా వెనుక హనుమంతుఁడొదిగియుండును రావణుఁడువచ్చి సీతనుజూచి:—

శంకరాభరణము — రూపకము.

ఇంకైన దయరాదా - ఇంతి! నామీఁద - ఇంకైన దయరాదా
పంకజలోచన! - సంకటపెట్టకు - లంకారాజ్యమునీది - కింక
రుఁడనునేను. ॥ ఇం ॥

సీత:—

సీ॥ తులువా! నోటికివచ్చినట్టులిటులెంచ ♦ తోఁ బ్రేలపాఁగాకనీ
తల రాముఁడెగఁజిమ్మునీమదమడ ♦ గ్గించానుబో పొమ్మునీ
వలరామాధిపుకంటె శూరుఁడయిన ♦ హా దుష్ట! నీవిట్లు వాం
గిలినఁ దెచ్చినవేకిరాతక! మహా ♦ క్లేశంబు నేనొందఁగాన్.

రావణుఁడు:—

గీ॥ చెచ్చెరనుబోయినీపతి ♦ శిరముఁ దెచ్చి
ముందుఁ బడవైతునప్పుడేని ♦ సుందరాంగి!
శూరుఁడెవ్వఁడు లోకములందుఁ ♦ జూడఁగలవు
రావణుండున్నధరలోనఁ ♦ గేవలుండె? అని వెడలి
పోవును.

సీత:— క॥ రామా! సుజనారామా!
రామా! నాప్రాణధామ! రవికులసోమా!
రామా! రాజలలామా!
రామా! రఘునాభిరామ! రామా! రామా!

హనుమంతుఁడు:—

క॥ శ్రీరాము బంటుబంటను
నీరాకరమీఁది లంక ♦ నిన్నిటుగంటిక్
ఆజ్ఞేనియుంగ్రమిదిగో
వేఱొకటేదైనగురుతు ♦ వేఁడెదఁదల్లి!.

సీత:—

సీ॥ అనిలోనరిపుఁజంపి ♦ ననుఁగాచుననియెడి
మదిలోనియాశచే ♦ మంటిననుము
ఆలక్ష్మణునినొవ్వ ♦ నాడినందులకయి
నెంటనేతగుశిక్షఁ ♦ గంటిననుము
అనాథునుగుణాళి ♦ నాత్మలోఁదలఁచుచు
నుచితవర్తనమున ♦ నుంటిననుము
మాసమ్ములోవచ్చి ♦ మఱిఁగావకుండిన
ననువులఁదొరఁగెద ♦ నంటిననుము

గీ॥ సర్వమునెఱింగినట్టియా ♦ స్వామికేను
నింతకంటెనుజెప్పంగ ♦ నెఱుఁగననుము
పరమపూజితుఁడైనయా ♦ ప్రాణవిభుని
చరణపద్మమ్ములకు నమ ♦ స్కారమనుము
గురుతుగా నాశిరోమణిఁ ♦ గొనుము చనుము.

(లంక విద్యుద్యంత్రశాల)

హనుమంతుఁడు సంకేతపత్రమునుజూపి లోనికివెళ్లి యంత్రమును బగులఁగొట్టును:— (లంక తగులపడును.)

రావణుఁడు:—

సీ॥ గుడులు మేడలు గోపురాల్ ♦ కూలెనవిగో
అంతటను భగ్గుమనిమంట ♦ లలమెనవిగో
మెఱపువలె వచ్చి లంకను ♦ జెఱచియిటు
నష్టమొనరించినట్టియా ♦ దుష్టుఁడెవఁడు
నాయెదుటఁ దెండు కసిదీఱ ♦ నఱకివైతు
నరిభయంకరవిక్రమ ♦ హమ్ముల్లార! .

హనుమంతుఁడు:—

సీ॥ నేనె జెఱచితిఁ ♦ జెఱచితినేనెసుమ్ము
చేతనైనఁబట్టుకోఁగల ♦ వీరుఁడెవఁడు
రామభటుఁడను హనుమంత ♦ నామకుఁడను
మల్లుఁడను పేరువచ్చినా ♦ మహిమఁజూపి
మరలుచున్నాఁడ రాముని ♦ శరణుఁజొచ్చి
బ్రతుకు రావణ! చెడకు నా ♦ పలుకువినుము
క్షిప్రమే కిన్క రాఘవుని ♦ నిశితశరము
నీశిరముఁ ద్రుంచు ననిలోన ♦ నిక్కువమ్ము.

అని రావణునికిఁ జెప్పి సముద్రములోఁబడి యీఁదుకొని వెళ్లిపోవును

(సుందరకాండ సమాప్తము.)

హనుమంతుఁడు రావణునితో:—

సీ॥ కన్నీరు కాల్వలై ♦ కారు కన్నులతోడఁ
జెక్కుటఁ జేర్చిన ♦ చేయితోడ
తెల తెలఁబారిన ♦ దీనాననముతోడ
జడలుగట్టిన శిరో ♦ జములతోడ
వేఁడినిట్టూర్పుల ♦ వాడునాసికతోడఁ
గడుఁజిక్కి స్రుక్కిన ♦ యొడలితోడ
అట్టిచినింగిన ♦ కట్టువస్త్రముతోడ
నోట రామా! యనుమాటతోడ

గీ॥ శోకమునమున్గిదేవి య ♦ శోకవనము
నందున్నది లంకలో ♦ నందమొదలి
క్షేమమును దెల్పి యుంగ్రము ♦ చేతికియ్య
జనని! తలమానికము నిచ్చెఁ ♦ గొనుమురామ!.

లంక యెట్లున్నదని శ్రీరాముఁడడుగఁగా హనుమంతుఁడు:—

సీ॥ ఇరువంకనొకతీరు ♦ వరసౌధములమీఱు
విస్తారవీధికా ♦ నిస్తులంబు
వివిధపుష్పోద్యాన ♦ వేణువీణాగాన
విద్యుత్ప్రదీపికా ♦ విలసితంబు
చతురంగసైనిక ♦ సంచారభూమిక
మల్లకేళీరంగ ♦ మండితంబు
బహుళయంత్రోపేత ♦ ప్రాకారపరివృత
పటుమర్గశోభిత ♦ పారిధవంబు

సీ॥ మాంసభోజన పరసతీ ♦ మానహారణ
మద్యపానాది పాప స ♦ మ్మాసితంబు
రాక్షసేశ్వరదోర్దండ ♦ రక్షితంబు
పాపులకుఁగాపురంబు లం ♦ కాపురంబు.

(సముద్రప్రాంతము.)

రాముని శిబిరము.

విభీషణుఁడు:—

కమాచ్ — రూపకము.

[illegible]రామా! సద్గుణధామా! శరణు దశరథరామా!
శరణాగతత్రాణబిరుదు - నీదనివిని - శరణము చేఁజొచ్చితి
[illegible] - చరణములనే శరణువేఁడితి. ॥శర॥

సుగ్రీవుఁడు శ్రీరామునితో:—

సీ॥ ఇతఁడు విభీషణుండు దను ♦ జేంద్రుని తమ్ముఁడు నమ్మఁ బాపుని
చెంతని కేతెంచినాఁడు మనకు ♦ నెవ్వగనొవ్వగ నౌనుగాన నా
మది రాక్షసీతనిఁ దయకు ♦ మాన్యునిఁ జేయుట మేలుగాదు ఇ
తని మతి నెంచి మాడుఁడు ♦ రేంద్రుని మాయల మేయముల్ ప్రభూ

శ్రీరాముఁడు:—

ఉ॥ తమ్ముఁడె కాదు రావణుఁడు ♦ దాశరథిం బనివచ్చి వేఁడినన్
నమ్మెదఁగాదె నీవు విను ♦ నేకము తెంచ విభీషణుఁ గావడేన్

దెమ్ముకరమ్ముగౌరవము ♦ తేటపడన్ గనుఁగొమ్ము పొమ్మనా
తమ్ముని జోలెఁజూచెదను ♦ దారతఁబర్వ త్రిలోకనాయకా!

విభీషణుఁడు:—

కమాచ్ — రూపకము.

శరణుదశరథరామ! సద్గుణధామ! శరణుదశరథరామ!
పరసతిఁగోరుట - పాపమంచని తెల్పఁ - బురము వెడలనడచెను
దురితపరుఁడా రావణాసురుఁ - డరయు నే భవదీయ శౌర్యము ॥ శర ॥
అని శ్రీరాముని చరణములమీఁదఁ బడును:—

శ్రీరాముఁడు:—

ఉ॥ తమ్ము విభీషణా! భయము ♦ లేదిఁక నీకభయమ్ము సంగితిన్
జిమ్మెద వైరిగుండెల ♦ భిషిక్తునిఁ జేసెద నిన్ను లంకకున్
నమ్ము మురావణాసురుఁడు ♦ నా శరణంబొకవేళఁ జొచ్చినన్
సమ్మతి నిన్నయోధ్యకు ని ♦ జంబుగఁ బట్టముఁగట్టి కాచెదన్.

(లంక. రావణుని యంతఃపురము.)

మండోదరి రావణునితో:—

కమాచ్ — రూపకము.

పరనారీసంపర్కము - పరమదురితము - పరనారీసంపర్కము
దరిలేనిదుఃఖము - దొరకొనఁజేయును ॥ పర ॥
సిరులఁదొలంచును - జిరకీర్తి మాపును - పరమశూరునికైనఁ
బరిభవ మొదవించు ॥ పర ॥

ప్రాణములనుబడి - స్వామి! నిన్వేడెదఁ
పద్మాక్షిసీతను - దాశరథికినిమ్ము ॥ పర ॥

రావణుఁడు:—

క॥ దశజనబాహుబలమ్మున
దశజనధీబలముగలిగి ♦ దశకంఠుఁడనఁ
దశదిశలఁ బేరుపొందితి
శశిముఖ! వెఱపేలనాకు ♦ శత్రుండెదురే

అని మేడపైకిఁదీసికొనిపోయి:—

మ. సౌధాగ్రమ్మునుండిచూడుముసతీ! ♦ సంగ్రామరంగంబునన్
మోహాగ్రేసరులెల్లఁగూడిరదిగో ♦ యుత్సాహముప్పొంగఁగా
గ్రోషోద్దీపితమానసంబులభటుల్ ♦ ఘోషిల్లుచున్నారదే
మోహాంధకారాయుయుద్ధమునకై ♦ యాకొల్పెదూర్యధ్వనిన్

ఉ. హా సతి! బాణవేగమదె ♦ యక్కట! యొక్కనాడు పై నికరా
నాసురవానరులై పుడమి ♦ రాలఁగఁజొచ్చిరేమిచోద్యమో

మేఘనాదునిఁజూచి:—

ఓసుత! మేఘనాద! కడు ♦ యుక్తులనేర్చినసీకె చెల్లుఁగా
వాసిగరామునింద్రజిమి ♦ వారకసీతనునాకుఁగూర్పఁగాన్.

మేఘనాదుఁడు:—

కమాచ్ — రూపకము

పరనారీసంపర్కము - పరమపతితము - పరనారీసంపర్కము.

రావణుఁడు:—

క॥ కదనముఁజూచి భయంపడి
యిదియొకనెపమన్ని పలుకు ♦ దేనీచాత్మా!
యెదురాడకు నాముందట
వదరిననీశిరముఁద్రుంచి ♦ వైచెదనిదిగో.

(రణరంగము.)

విభీషణుఁడు లక్ష్మణునితో:—

చ॥ అదెయదెవచ్చెరావణుని ♦ యగ్రకుమారుఁడుచూడుచూడుమా
పదపదలక్ష్మణా!కదిసి ♦ ఫాలమునంటఁగబాణమేయుమా
అదెవడివాడిబాణమదె ♦ యక్కటవచ్చెనుగొట్టుకొట్టుమా
యిదెపడెలక్ష్మణుండహాహా♦ యేమిఘటిల్లఁగనున్నదోకటా!

(శ్రీరాముఁడు పడిన లక్ష్మణునిఁజూచి:—)

నాథనామక్రియ — రూపకము.

అకటా!లక్ష్మణా!పడితే-ఆలములోపల నీవు
ఇఁకయుద్ధము నాకేలను-ఇంతటితోఁజాలింతును ॥ అకటా
అడవులలోనాతోఁబడి-ఇడుములకన్నిటికోర్చి
విడనాడక మెలఁగితివే - పుడమిని నీకీడుగలఁడే ॥ అకటా

జాంబవంతుఁడు:—

గీ॥ నాడియాడుచున్నది ♦ వేఁడికలదు
భయపడకురామ! మూర్ఛల్లె ♦ భయమునడకు
దూరమునఁగాంచవచ్చెడి ♦ ద్రోణగిరిని
వెలయుసంజీవిఁగొనిరాఁగ ♦ వేగనరిగె
వాయుపుత్రుండుస్వామి నే ♦ వాపరుండు॥

(శ్రీరాముఁడు లక్ష్మణునిఁజూచి కంటఁదడిపెట్టుకొని)

క॥ జననీజనకులకంటెను
దనకులసతికంటెఁబ్రాణ ♦ ధనములకంటెన్
ఘనముగ నన్నుతమ్ముఁడు
రణమునఁబడెరమణియేల ♦ రాజ్యమదేలా?

జాంబవంతుఁడు:—

ఆ॥ ఆంజనేయుఁడదిగో ♦ సంజీవిఁగొనివచ్చె
దేవ! చూడు దీని ♦ దివ్యమహిమ
మెల్లమెల్లగాను ♦ మేల్కొనిసౌమిత్రి
రమ్యగుణసాంద్ర! రాఘవేంద్ర!

(శ్రీరాముఁడుఆంజనేయునితో)

గీ॥ చెలిమి సుగ్రీవుతోనాకుఁ ♦ గొలిపినావు
దేవిఁగనివచ్చి నాకోర్కెఁ ♦ దీర్చినావు

తెచ్చిసంజీవినాతమ్ము ♦ నిచ్చినావు
ఔన నీసేవనుతిసేయ ♦ నాంజనేయ !

(అందరును సంతోషముతో)

శంకరాభరణము—రూపకము

రామ !రాజభూషణా !రాక్షసకులభీషణా !
సామమధురభాషణ !సాధుతాపశోషణా !

మేఘనాదుఁడు:—

చ॥ ఇదెయిదెసీతదౌశిరమునేఁ ♦ దెగఁద్రుంచితిఁజూడుఁడీముదం
బొదవఁగనాదుతండ్రికిని ♦ యుద్ధములోపల మీశిరంబులన్
జెదరఁగఁజేసెదన్ వినుఁడు ♦ చేతను బాణములుంచిరండు న
న్నెదిరిసురేంద్రుఁడేమియగు ♦ నేర్పడఁజూడుఁడుమత్ప్రతాపమున్

(సీతశిరముఁజూచి శరమును జార్చుచున్న లక్ష్మణునితో విభీషణుఁడు)

చ॥ అదెయదెమాయఁజేసెనది ♦ యాజనకాత్మజమస్తకంబుగా
నది యొకవాఁడిబాణమున ♦ నాచెడురక్కసుఁద్రుంచులక్ష్మణా!
(తాఁ)అదెబలుఁగొట్టితే నసుర ♦ నాదటఁ డొక్కలుచీలునట్లుగా
నెదమఱిభేదిలన్ శిరము ♦ దేగితటుక్కునభూమిఁ ద్రొల్లఁగన్.

(అందరు మేఘనాదుఁడు పడుటకు సంతోషించి)

శంకరాభరణము—రూపకము

రామ! రాజభూషణ! రాక్షసకులభీషణా!
సామమధురభాషణా! సాధుతాపశోషణా॥ ॥రామ॥

(కుంభకర్ణుని భవనము)

(తాగుచుండు కుంభకర్ణుని సమీపించి, రావణుఁడు.)

ఉ॥ తమ్ముఁడ! కుంభకర్ణ! నినుఁ ♦ దప్ప మఱెవ్వరు లేరు నాకు నీ
వెమ్మెయిఁబోయి దాశరథి ♦ నెట్లయినన్ వధియించి రాగదే
నమ్మిన నాకు సమ్మదము ♦ సర్వము పోవును జయమ్ము [గొమ్మనా
తమ్ముఁడవైన నీకతనఁ ♦ దప్పక సీతను బొంది పొంగెదన్.

కుంభకర్ణుడు:—

కమాచ్—రూపకము

పరనారీసంపర్కము-పరమదురితము-పరనారీసంపర్కము

(అని ప్రారంభింపఁగా వానికి దాగుడునిచ్చి రణమునకుఁ బం
పి రావణుఁడు వెళ్ళిపోవును)

(రావణుఁడు సీతనుసమీపించి)

క॥ రాముతలఁజూడు సీతా!
యేమంటివి నాఁడునన్ను ♦ నెవ్వఁడుకోరున్
డీమారు మారుపలుకకు
కామితమును దీర్పవలయుఁ ♦ గాంతామణిరో!

(సీత శ్రీరాముని తలఁజూచి)

ఆనందభైరవి—రూపకము.

హా రామ! నాప్రాణధామ! నీవింతి నాకొఱకు వైరాణచెందెదో తేఁ

రావణుఁడు:—

క॥ రామా రామాయనుకిఁక
నీమగని నింబోతె నిన్ను ♦ నేనికత్రిన్
నీమస్తకము ఖండముని మొనఁ
గామితము దీర్చుకొందుఁ ♦ గాఢ్వ్యాపతీ!

త్రిజట:—

క॥ నాతిన్ జంపుట యుక్తమొ
యోరావణ! నేఁడు తెప్పు ♦ నోపికపట్టన్
నేరని ఘోరము తెటికిన్
దీరున్నీ కోర్కెలెల్లఁ ♦ దీవ్రముగానే.

అని రావణుని బంపివేయుదురు:—

సీత:— ఆనందభైరవి — రూపకము.

దారియేమిఁక నాకు రామా! నాశకము విడచెదనో రఘురామా!

త్రిజట:— ఆనందభైరవి — రూపకము.

సీతమ్మా విరవేనా తల్లీ - నీపతి - ఘాతము సేయఁగ - నీతరితరమా సీత
ఈతల రామునిది కాదు - నీవు - భీతిల్ల మోసము - సీతఁ జేసె ఇఁకను

సీత:—

క॥ రామా! సుజనారామా!
రామా! నాపాలిటిధామ! రవికులసోమా!
రామా! రాజలలామా!
రామా! సుగుణాభిరామ! రామా! రామా!

(రణరంగము.)

విభీషణుఁడు శ్రీరామునిఁజూచి:—

ఉ॥ వచ్చెనుగుంభకర్ణుఁ డదె ♦ వాకరవంశపయోధిచంద్రమా!
చెచ్చెరనొక్క బాణమునఁ ♦ జిమ్ముము వీనిశిరమ్ము ద్రెళ్ళఁగా
(రాఁ)అచ్చెరువయ్యె నోరఘువ ♦ రా!యదె వైరిశిరమ్ము మింటికిన్
హెచ్చుగఁబోయె దిర్దిరిగి ♦ యిచ్చటనొప్పడి పోయెఁజూచితే.

అందఱు:—

రామ!రాజభూషణ! - రాక్షసకులభీషణ! - సామమధురభాషణ! -
సాధుతాపశోషణా!

(రావణుని యంతఃపురము.)

మండోదరి రావణునితో:—

ఉ॥ పావనమౌపులస్త్యముని ♦ వంశముఁ బ్రజనించినారు సం
భావితశౌర్యధైర్యమహి ♦ మన్ బలువాసినిగాంచినారు నా
నావిధవిద్యలన్ దెలిసి ♦ నారు పరాంగనఁగోరిమానమున్
జీవముఁగోలుపోవఁగునె ♦ సీతనురామునికీక నాయకా!

రావణుఁడు:—

ఉ॥ కామినీ!యందఱన్ మడియఁ ♦ గాంచితి నీతు లవేల నాకునో
తామరసాక్షి! కుందకుము ♦ దాశరథిన్ మఱి వానివారలన్
నామిడి వోని బాణముల ♦ నాపరువొప్పఁగఁ ద్రుంచి వైచెదన్
గోమల సీతతోఁ గలిసి ♦ కూరిమి తోడుత లంక నేలెదన్.

(రణరంగము.)

విభీషణుఁడు శ్రీరామునితో:—

ఉ॥ వచ్చెను రావణాసురుఁడు ♦ వానిని ద్రుంచుట సాధ్యమో ప్రభూ!
చిచ్చుగ వంటువండఱను ♦ జెచ్చెరఁ జంపక జాగు చేసినన్
(తా.) హెచ్చుతెవ్వదీయ శౌర్యమున ♦ కెవ్వరు సాటి జగంబునందహా
అచ్చెరువయ్యె వైరివగు ♦ నశ్వరథంబులు కూలె నొక్కటన్

చ॥ సరసర కత్తి దూసి మన సైనికులన్ ♦ దెగటార్చసాగెనో
సరసిజమిత్రవంశమణి! ♦ చాపము నెక్కిడు నీచు శత్రుదా
శిరము కఱుకుర్వన్ దఱుగు ♦ సేమముగా దెడసేయనో ప్రభూ!
(తాం.) తెరమెను తింప వైరియుడి ♦ దంబ దెసగ్గయి రాలెనేలపై.

శ్రీరాముఁడు రావణుని సమీపించి:—

ఉ॥ లేదు శరంబు లేదు విలు ♦ లేదడిదంబును సేరు సైనికుల్
మీఁదని కేమి నీకు గతి ♦ మేలగునా సతి సీతవిమ్ము సి
న్నాదరదృష్టిఁ జూచెద భ ♦ యంపడఁ బోకుము పొమ్ము రావణా!
నాదగు పల్కు మీఱినను ♦ నాశము చేసెద తేపెమాడుమా

(రావణుని యంతఃపురము.)

మండోదరి రావణునితో:—

హరికాంభోజి — రూపకము.

కరుణానిధియాదాశరథి - కల్యాణగుణనీరధి
కరుణానిధి యాదాశరథి
తరుణిసీతనిచ్చి - చరణములబడి
శరణమువేఁడిన - సరగునఁబ్రోచును. ॥ కరుణా ॥

రావణుఁడు:—

క॥ చొచ్చెదనే శరణంబును
జచ్చెదఁగాకొండెవైరిఁ ♦ జంపెదనొండేన్
ముచ్చటదీరక జానకి
నిచ్చెదనే ప్రాణమైన ♦ నిచ్చెదఁదరుణీ!

ఉ॥ ఈపరిరామునింబొదివి ♦ యెత్తెఅనాదుశరాగ్నికీలలం
దోపికవాణి!యాహుతిగ ♦ నొక్కటఁ బ్రేల్చిమదీయశౌర్యమున్
జూపెదఁజాటియెల్లరకు ♦ సుందరిసీతను గూడిపొంగెదన్
నాపరివారమున్ బ్రజలు ♦ నాప్రియురాలగునీవుసుబ్బఁగాన్.

(రణరంగము.)

విభీషణుఁడు శ్రీరామునితో:—

చ॥ అదెవఁజేవచ్చె రావణుఁడ ♦ హంకృతిఁదీక్ష్ణ శరాళిసేనలన్
జెదరఁగఁజేసె వైరితలఁ ♦ ద్రుమ్మముచూచెదవేమి? రాఘవా!

(శా॥) అదె దిరదిద్దిరంచిరెగి ♦ యంబరవీథిని బోయిపోయి య
ల్లదిగో తటాలునన్ బడెనె ♦ నారిపుష్పకముర్విపై ప్రభూ!

అంగదుఁడు:—

రామ! రాజభూషణ! రాక్షసకులభీషణ! సామమధురభాషణ!
సాధుతాపశోషణా!

మండోదరి:—

నాథనామక్రియ — రూపకము.

హావిభు! నను బాసితే - అకట! చింత ద్రోసితే
భూవిభు శ్రీరామచంద్రు - దేవినిచ్చి శరణు వేడి - చావక జీవింపుమన్న
చలముపట్టి గిట్టితే ॥ హావి ॥
పరులస్త్రీలఁగోరువారి - పాటిదేయంచుఁజాటి - దురితపరా!
ప్రాణనాథ! దూరమయిపోయితే ॥ హావి ॥

శ్రీరాముఁడు విభీషణునితో:—

గీ॥ అలుకమాని విభీషణా! ♦ యగ్రజునకు
నుత్తరక్రియలొనరించి ♦ యుచితరీతి
నూరడింపుము దుఃఖించు ♦ చుండు నీదు
వదినెగారిని సాధ్వియై ♦ పరఁగుదాని.

ఋషులు శ్రీరాముని సమీపించి:—

గీ॥ కంటకుండగు నాదశ ♦ కంఠుఁడునిమి
భద్రమును గూర్చితివి మాకుఁ ♦ బార్థివేంద్ర!

పొగడఁదరమానె నిన్ను నో ♦ సుగుణసాంద్ర!
రమ్యరవికులకలశవా ♦ రాశిచంద్ర!

శ్రీరాముఁడు:—

గీ॥ చెలఁగుమీాదగు దీవెన ♦ బలిమిఁగాక
నాబలముచేతవైరిని ♦ నాశపఱుపఁ
జాలుదునె నన్ను నగ్గింప ♦ నేలమీారు
బుణ్యధనులార! మౌనివ ♦ రేణ్యులార!

శ్రీరాముఁడు విభీషణునితో:—

శా॥ లంకాద్వీపమునేలుమింకఁగరుణా ♦ లంకార! శాంతాత్మ! ని
శ్శంకస్ఫూర్తి విభీషణా! నిను జనుల్ ♦ శ్లాఘింపఁగా నేర్పుతోఁ
గైంకర్యమ్ము సలేరు నీసములు లన్ ♦ గంటే పగన్ దప్పచే
వంకన్ గాచెదు నట్లు గాచితి కదే ♦ వారించితి కష్టంబులన్.

(శ్రీరాముని శిబిరము.)

శ్రీరామచంద్రుఁడు వృక్షముక్రిందఁ గూర్చుండియుండఁగా నంద ఱును జయోత్సవమునుజేయుచుండిరి. ఋషులు సామగానము నొనర్చుచుండిరి. ప్రజలున్ పోత్సవముఁ జేయుచుండిరి. బాలురు పలు తెఱంగుల బాణములు గాల్చుచుండిరి. విభీషణుఁడు సీతా దేవిని పైఁడియందలములోఁ దెచ్చివిడిచెను. సీతకును శ్రీరాముని కిని నడుమ నియుస్సి సంబంధమైన వేడుకలన్నియు జరుగుచుండెను

ఎంతో కాలముమీఁదఁదనప్రాణనాథుఁడగు శ్రీరామచంద్రునిఁ జూచినయానీతామహాదేవికినీవేడుకలొక్కటియుఁ గానరాలేదు. ఆమెలత్త్వమంతయు శ్రీరామునియందేలగ్నమైయుండెను. కాన నాయగ్నిలోనుండి మెఱుపువలెవచ్చి శ్రీరామచంద్రుని పాదార విందములకెరగెను.

ఈదృశ్యముచు జూచుచున్నవారందఱు:—

గీ॥ అగ్ని తెఱదాఁటి యీాజన ♦ కాత్మజాత
పరమపూతపతివ్రత ♦ పాపరహిత
మెఱపువలెవచ్చిరాముని ♦ కెరగెనదిగొ
యహాహా!యెంతటిగరిత యీా ♦ యమలచరిత.

అనికొనియాడుచుండిరి:—

సీత:— హంసధ్వని — రూపకము.

కంటిమీాపదకంజముల నుదు - రంట మ్రొక్కితిని
కంటకునిదశకంఠుఁదునిమినా
తొంటిపుణ్యములనెల్లఁ - బంటపండఁజేసితిరి. ॥ కంటి ॥

శ్రీరాముఁడు:—

లెమ్మసీత!కరమ్మనంతో - షమ్ముఁబొందితిని
రమ్మనీదుకరమ్ముఁదెమ్మిట
నుమ్మలికమెల్లఁదీరె - నెమ్మదిగనుండుమింక. ॥ లెమ్మ ॥

సీత:— ఈత్రిజటనామిత్రమో ప్రభు! శత్రులిందటిలో
చిత్రవధరిపు చేసియుండఁడె
చిత్రమీపవిత్రచరిత-చెంతమాత్ర లేకయున్న. ॥ ఈత్రి॥

శ్రీరాముఁడు:—
సీత!వీరిస - మేతముగ సాకేతపురికేగి
ప్రీతిరత్నవాత్రిశములనొగి
చేతులారనిమ్మనీకుఁ - జేతికడ్డమేది లేదు ॥సీత॥

(అయోధ్య.)

ముందేపంపఁబడిన యాంజనేయుఁడు భరతునితో:—

శంకరాభరణము — రూపకము.

అదిగో శ్రీరామచంద్రుఁ - డరుదెంచెనుజూడు భరత!
కదలివచ్చుసూర్యుపగిదిఁ - గానఁబడెవిమానమదిగో ॥ అది ॥
దనుజపతియు వనచరపతి - తనతమ్ముఁడు భక్తిఁగొలువ
జనకరాజతనయఁగూడి - చనుదెంచెను రామవిభుఁడు ॥ అది ॥
ధరకుదిగెవిమానమదిగో - తరలివచ్చెరాముఁడదిగో
భరతా!వేవేగరమ్మ - భాతృవరునిసేవింపుము. ॥ అది ॥

భరతుఁడు:—

గీ॥ వచ్చెరనురామ! పట్టాభి ♦ షిక్తుఁడవయి
శిరము పైనున్నయోర్వని ♦ బరువుడించి
నన్ను!ధన్యునిగాఁజేయు ♦ మన్న! నేఁడె
యెల్లజనములయుల్లముల్ ♦ పల్లవింప.

శ్రీరామచంద్రుఁడు తల్లులకెల్లరకును మ్రొక్కి విన్ననైనమొగ మ్ముతోఁగన్నీరుగార్చుచునొకమూలయందొదిగియున్నకైకను సమీపించి యత్యంతవినయముతో:—

గీ॥ తండ్రికుండెడు ప్రేమను ♦ దమ్ములకును
నుండుప్రేమను మిత్రుల ♦ కుండుప్రేమ
భార్యకుండెడుప్రేమ సే ♦ వకులప్రేమ
యిన్నిప్రేమల నీకృప ♦ నెఱుఁగఁగంటిఁ
జింతిలకుమమ్మ దీవించి ♦ చెలఁగుమమ్మ!

అని నమస్కరించెను:—

(అయోధ్య సభాభవనము.)

(శ్రీరామ పట్టాభిషేకము.)

సీ॥ శత్రుఘ్నలక్ష్మణుల్ ♦ సరినిరువంకల
వింజామరమ్ముల ♦ విసరుచుండ
వెనుకనునిలఁబడి ♦ విమలాతపత్రంబు
భరతుండు చేడ్కతోఁ ♦ బట్టుచుండఁ
బదములకడఁజేరి ♦ పవనతనూజుండు
గురుతరభక్తితోఁ ♦ గొలుచుచుండ
దనుజులు వనచరుల్ ♦ దమతమపతులతోఁ
గుసుమవర్షమ్ములు ♦ గురియుచుండ

గీ॥ మునులయాశీరవమ్ములు ♦ పొదలుచుండఁ
బ్రజలజయజయనాదముల్ ♦ పర్వుచుండ

భూరిమంగళవాద్యముల్ ♦ మ్రోయుచుండ
భవ్యచిత్రమహాసభా ♦ భవనమందు
రత్నసింహాసనంబున ♦ రమణిఁగూడి
మస్తకంబునమణిమయ ♦ మకుటమొప్పఁ
జెలువమీఱఁగఁ బట్టాభి ♦ షిక్తుఁడయ్యె
సర్వనుతకీర్తి శ్రీరామ ♦ చంద్రమూర్తి.

గీ॥ సవితృవంశాబ్ధిసంపూర్ణ ♦ చంద్రుఁడైన
రామచంద్రుండు రాజ్యభా ♦ రమువహింప
సృష్టియంతయుఁ బుష్టియుం ♦ దుష్టిఁ బొందె
శిష్టులందఱుఁ బరమప్ర ♦ హృష్టులైరి.

సీ॥ సుగ్రీవు పేరిట ♦ సురుచిరమయినట్టి
విశ్వకళాశాల ♦ వెలయఁజేసె
నావిభీషణు పేర ♦ నతివిచిత్రవిశాల
విమలసరోవరం ♦ బమరఁజేసె
జాంబవంతుని పేర ♦ జనవిహారోచిత
ప్రమదావనంబును ♦ బరఁగఁజేసె
తనని కేతనముపైఁ ♦ దనరు కేతనముపై
నాంజనేయాకృతి ♦ నలరఁజేసె

గీ॥ దీనశరణాలయంబును ♦ త్రిజట పేరఁ
గ్రాలఁగాఁ జేసియవదల ♦ గాసిఁదీర్చెఁ
గోరుకోరికెలన్నియుఁ ♦ గూర్మినొసఁగి